

Η ΛΑΙΚΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ειδική μορφή δημιουργίας

Μετάφραση: Δ. Στέφος

του Roman Jakobson*

* Γλωσσολόγος, μελετητής της λογοτεχνίας και της τέχνης γενικότερα. Ίδρυτής του γλωσσολογικού Κύκλου της Μόσχας (1915-1920) που συγχωνεύθηκε αργότερα με την Οροσία (συντόμευση του τίτλου «*Εταιρεία Μελέτης του Ποιητικού Λόγου*») μέσα στο κίνημα του φαρμαλισμού. Ζεί στην Τσεχοσλοβακία ανάμεσα στο 1920 και το 1930 όπου είναι ένα από τα πλέον δραστήρια μέλη του γλωσσολογικού Κύκλου της Πράγας. Τα δύο πρώτα βιβλία του, *Η σύγχρονη ρωσική Ποίηση* (1921) και *Γιά τόν τσεχικό στίχο* (1923) αποτελούν μέρος της κληρονομιάς των φαρμαλιστών. Κατά τόν πόλεμο μετανάστευσε στις Ηνωμένες Πολιτείες· διδάσκει Γενική Γλωσσολογία και Σλαβικές γλώσσες και λογοτεχνίες στο Πανεπιστήμιο του Harvard και το MIT. Κατά την περίοδο αυτή ασχολήθηκε σε πολλά άρθρα

του με τη μελέτη της ποίησης, ιδιαίτερα με τη μελέτη της προοδίας, της γραμματικής σημασιόδοξης, της μορφικής δομής κτλ.

Η μετάφραση του άρθρου «*Η λαϊκή λογοτεχνία, ειδική μορφή δημιουργίας*» έγινε από τη γαλλική του μετάφραση (ή πρώτη γραφή ήταν στα γερμανικά). Άνηκε σε μιάν έκτενη συναγωγή των σημαντικότερων μελετών του Jakobson που αφορούν στη λογοτεχνία και σε άλλες τέχνες (κινηματογράφος, μουσική, ζωγραφική): ή συναγωγή αυτή ονομάζεται *Questions de Poétique*, Editions du Seuil, Paris 1973.

Από τις σημειώσεις όσες δηλώνονται με αριθμό ανήκουν στο συγγραφέα, όσες με γράμμα στο Γάλλο μεταφραστή και όσες με άστερισκό στον Έλληνα μεταφραστή.

Οι πλάνες που προέρχονται από τόν άπλοϊκό ρεαλισμό και αποτελούν ιδιαίτερο γνώρισμα της θεωρητικής σκέψης κατά τό δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, έχουν ήδη ξεπεραστεί από τις σύγχρονες τάσεις της επιστημονικής σκέψης. Χαρακτηρίζουν όμως ακόμη τις ανθρωπιστικές επιστήμες· οι αντιπρόσωποι αυτών είναι μέχρις αυτό τό σημείο επηρεασμένοι από τη συσσώρευση ύλης και από συγκεκριμένα και ειδικά έργα, ώστε να μη στρέφονται διάλου στην άναθεώρηση των φιλοσοφικών τους βάσεων και να έμμενουν, εξαιτίας αυτού του γεγονότος, σε παρωχημένες θεωρητικές άρχές. Στις ανθρωπιστικές επιστήμες μόνο παρατηρείται, τό ίδιο έντονα, στην άρχή ακόμη του αιώνα μας, ή διατήρηση του άπλοϊκού ρεαλισμού.

Άκόμη, εάν ή οικεία στον άπλοϊκό ρεαλισμό θεώρηση του κόσμου είναι έντελώς ξένη στους συγχρόνους έρευνητές (τουλάχιστο έκει όπου δέν κατέληξε σε κατήχηση, σε άπαράβιαστο δόγμα), υπάρχει και στις άλλες περιοχές της μελέτης της κοινωνίας μιά όλόκληρη σειρά τυποποιήσεων που προέρχεται άμεσα από τις φιλοσοφικές βάσεις της επιστήμης κατά τό δεύτερο μισό του 19ου αιώνα. Είναι ένας σωρός άσυναρτησίας που έχει εισαχθεί με όλοιο τρόπο, ένα υπόλειμμα που έμποδίζει την άνάπτυξη της έπιστήμης.

Τυπικό προϊόν του άπλοϊκού ρεαλισμού: ή πολύ διαδεδομένη θέση των νεογραμματικών ότι ή άτομική γλώσσα είναι ή μόνη και μοναδική πραγματική γλώσσα. Αυτή ή θέση που έχει άναχθεί σε έπίγραμμα, υποστηρίζει ότι τελικά μόνο ή γλώσσα ενός όρισμένου προσώπου, σε μιάν όρισμένη στιγμή, υπάρχει πραγματικά, ενώ ό,τι άπομένει δέν είναι παρά θεωρητικο-έπιστημονική άφάιρηση. Τίποτε δέν άπέχει περισσότερο από τις πρόσφατες έρευνες της Γλωσσολογίας, όσο άκριβώς αυτή ή θέση, που έγινε ένα άπό τά θεμέλια της θεωρίας των νεογραμματικών.

Παράλληλα με τήν άτομική, ιδιαίτερη, πράξη της όμιλίας -τήν parole κατά τήν ορολογία του F. de Saussure- ή γλωσσολογία όρίζει επίσης τή langue, δηλ. «ένα σύνολο άναγκαιών συμβάσεων που υιοθετούνται άπό τήν κοινωνία, για να έπιτρέπουν τήν άσκηση αυτής της ικανότητας [του λόγου] στα άτομα». Σ' αυτό τό παραδοσιακό και διαπροσωπικό σύστημα, κάθε όμιλητής μπορεί να έπιφέρει προσωπικές τροποποιήσεις· πού είναι όμως άτομικές παραμορφώσεις ως προς τήν langue και μπορούν να έρμηνευθούν μόνο σε σχέση με αυτήν. Καθίστανται στοιχεία της langue, άφου ή κοινότητα, που είναι τό ύπόβαθρό της, τις έπικυρώνει και τις δεχθεί ως γενικά ισχύουσες. Έκει έγκειται ή διαφορά άνάμεσα στις τροποποιήσεις του λόγου κατά τό άτομικά σφάλματα (lapsus) άπό τή μιά μεριά και σ' αυτές που είναι άποτελέσματα της άτομικής φαντασίας, της κατάστασης των παθών ή των αισθητικών όρμών του άτόμου που μιλά άπό τήν άλλη.

Εάν έγκύψουμε στο ζήτημα της «έπινόησης» της μιάς ή της

άλλης καινοτομίας του λόγου, μπορούμε να άναγνωρίσουμε τήν περίπτωση όπου οι τροποποιήσεις έμφανίζονται μετά άπό ένα είδος κοινωνικοποίησης, γενίκευσης των άτομικών ασφαμάτων (lapsus), των καταστάσεων των παθών και των αισθητικών παραμορφώσεων του λόγου. Τροποποιήσεις του λόγου μπορούν να έπέλθουν επίσης μ' έναν άλλο τρόπο· έμφανίζονται τότε ως τό άναπόφευκτο, κανονικό επακόλουθο τροποποιήσεων που συνέβησαν προηγουμένως, και πραγματοποιούνται άκριβώς μέσα στη langue (αυτό που οι βιολόγοι ονομάζουν πομογένεση (νομογένεση)). Ποιαδήποτε όμως και άν είναι ή φύση των όρων μέσα στους όποιους μεταβάλλεται ό λόγος, δέν μπορούμε να μιλούμε για τή «γένεση» μιάς νέας μορφής σαν τέτοιες παρά άπό τή στιγμή που υπάρχει ως κοινωνικό γεγονός, δηλαδή άπό τή στιγμή που τήν ιδιοποιείται ή γλωσσική κοινότητα.

Άς περάσουμε τώρα άπό τήν περιοχή της γλωσσολογίας στην περιοχή της λαϊκής λογοτεχνίας: συναντούμε σ' αυτήν άνάλογα φαινόμενα. Η ύπαρξη ενός έργου λαϊκής λογοτεχνίας άρχίζει μόνο μετά τήν άποδοχή του άπό μιά όρισμένη κοινότητα, και ύπάρχει άπό αυτό μόνο ό,τι οικειοποιείται ή κοινότητα.

Άς υποθέσουμε ότι ένα μέλος μιάς κοινότητας έχει συνθέσει ένα προσωπικό έργο. Εάν αυτό τό προφορικό έργο άποδεικνυόταν, για τόν ένα ή τόν άλλο λόγο, άπαράδεκτο για τήν κοινότητα, εάν όλα τά άλλα μέλη της κοινότητας δέν τό οικειώνονταν θα καταδικάζονταν σε έξαφάνιση. Μόνο ή τυχαία καταγραφή άπό έναν άνθολόγο μπορεί να τό διέσωζε, κάνοντάς το να περάσει άπό τήν περιοχή της προφορικής ποίησης στην περιοχή της λόγιας λογοτεχνίας.

Γάλλος ποιητής της δεκαετίας του 1860 -'70, ό κόμης de Lautréamont είναι ό ίδιος ό τύπος του poète maudit^α, του άπόβλητου δηλαδή, που πέρασε αιωπηλά, που δέν άναγνωρίστηκε άπό τους συγχρόνους του. Δημοσίευσε ένα μικρό βιβλίο στο όποιο δέν δόθηκε καμμία προσοχή ή δέν γνώρισε τήν ελάχιστη κυκλοφορία· τό ίδιο συνέβη με τά άλλα έργα του που παρέμειναν άνέκδοτα. Ο θάνατος τόν κατέλαβε άπροσδόκητα στα είκοσι τέσσερα χρόνια του. Δεκαετίες παρέρχονται· στη λογοτεχνία έμφανίζεται τό ύπερρεαλιστικό κίνημα, που άπό πολλές άπόψεις είναι σύμφωνο προς τήν ποίηση του Lautréamont. Ο Lautréamont άποκαθίσταται, εκδίδουν τά έργα του, τόν έγκωμιάζουν ως δάσκαλο και ή φήμη του αυξάνει. Τί θα είχε συμβεί, λοιπόν, με τόν Lautréamont, εάν είχε συνθέσει μόνον έργα προφορικής ποίησης; Μέ τό θάνατό του θ.

(α) «Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens», Donu Natalicium Schrijnen (Nimégue - Utrecht, 1929) pp. 900 - 913. Γραμμειο σε συνεργασία με τόν Petr Bogatyrev.

(β) Γαλλικά στο [γερμανικό] κείμενο (έλλ.= όμιλία).

(γ) Γαλλικά στο κείμενο (έλλ.=γλώσσα).

(δ) Γαλλικά στο κείμενο (έλλ.=καταραμένος ποιητής).

είχαν εξαφανισθεί χωρίς να αφήσουν ίχνη.

Αναφέραμε εδώ την άκρεια περιήπιση όπου ολόκληρα έργα είχαν άποβληθεί. Συμβαίνει όμως οι σύγχρονοι να άπορρίπτουν μόνο κάποια χαρακτηριστικά, μερικές μορφικές ιδιότητες, μερικά μοτίβα, ή να μñν τὰ άποδέχονται. Η ομάδα, λοιπόν, άποκόπτει τó έργο κατά βούληση, και ό, τι άρνήθηκε χάνει κάθε ύπαρξη στο χώρο τής-λαϊκής λογοτεχνίας, κάθε τρέχουσα χρήση και φθειρείται.

Στό έργο του Gonfcharov, μία ήρωίδα προσπαθεί, πριν να διαβάσει ένα μυθιστόρημα, να γνωρίσει τή λύση του. Άς υποθέσουμε ότι σε μία όρισμένη έποχή ό άνώνυμος άναγνώστης ένεργεί έτσι. Μπορεί επίσης, για παράδειγμα, να παραλείπει άκόμη όλες τις περιγραφές τοπίων που τόν ένοχλούν ως ένα πρόσθεμα δυσφóρητο και άνιαρό. Ένα μυθιστόρημα μπορεί να άλλοιωθεί κατά κάποιο τρόπο από τόν άναγνώστη, μπορεί να πάει με τή σύνθεσή του αντίθετα προς τις άπαιτήσεις τής σχολής που κυριαρχεί ή να τις ικανοποιήσει έλλιπέστατα: διατηρεί άκέραια έντούτες τή δυναμική του ύπαρξη· μία άλλη έποχή θά άποκαταστήσει ένδεχομένως τὰ χαρακτηριστικά που είχαν άλλοτε άποβληθεί. Άς μεταθέσουμε όμως τὰ γεγονότα αυτά στο χώρο τής λαϊκής λογοτεχνίας: άς υποθέσουμε ότι ή κοινότητα άπαιτεί θά άποκαλυφθεί ή λύση εκ τών προτέρων, και θά δούμε ότι κάθε λαϊκή άφήγηση θά οικειοποιείται άναγκαστικά τόν τύπο σύνθεσης που συναντούμε στο *Ό θάνατος του Ivan Illich του Tolstoi* όπου ή λύση προηγείται από τήν άφήγηση. Όταν οι περιγραφές τοπίων δέν άρέσουν στήν κοινότητα, διαγράφονται από τόν κατάλογο λαϊκών στοιχείων κ.τ.λ. Με ένα λόγo, στή λαϊκή λογοτεχνία ύπάρχουν μόνο οι μορφές που έχουν για τή συγκεκριμένη κοινότητα χαρακτήρα λειτουργικό. Άκόμη συμβαίνει μία από τις λειτουργίες τής μορφής να μπορεί να άντικαθιστά μίαν άλλη. Άφóτου όμως μία μορφή παύσει να είναι λειτουργική, φθειρείται στή λαϊκή λογοτεχνία, ένw σε ένα γραμματικό έργο διατηρεί τή δυναμική τής ύπαρξη.

Άλλο παράδειγμα που έχει άντληθεί από τήν ιστορία τής λογοτεχνίας: οι συγγραφείς που όνομάζουμε *αίώνιους συντρόφους*, που έρμηνεύθηκαν, στο πέρασμα τών αιώνων, διαφορετικά από διάφορες τάσεις. Πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτών των συγγραφέων που θεωρήθηκαν από τούς συγχρόνους τους ξένα, άκατανόητα, περιττά, άνεπιθύμητα εκτιμούνται σε μεταγενέστερη έποχή, καθίστανται ζαφνικά έπικαιρα και γίνονται παραγωγικοί λογοτεχνικοί παράγοντες. Τί θά είχε συμβεί π.χ. στήν προφορική ποίηση τών τολμηρών και *άνάρμιων*, στο επίπεδο τής γλώσσας [langue], δημοιουργιών του Leskov, που έγιναν, μετά πολλές δεκαετίες, παραγωγικός παράγοντας - με τó Remizov και τούς Ρώσους πεζογράφους που άκολουθήσαν; Τó περιβάλλον όπου ζούσε ό Leskov θά είχε άποκαθάρει τὰ έργα του από τήν άλογη τεχνοτροπία του. Με ένα λόγο, ή ίδια ή ιδέα τής παράδοσης τής λόγιας λογοτεχνίας διαχωρίζεται ριζικά από τήν ιδέα τής παράδοσης τής λαϊκής λογοτεχνίας. Στήν περιοχή τής λαϊκής λογοτεχνίας, ή δυνατότητα να ένεργοποιηθούν ξανά ποιητικά γεγονότα είναι σημαντικά μικρότερη. Όταν πεθάνουν οι εισηγητές μιάς όρισμένης ποιητικής παράδοσης, αυτή δέν μπορεί πιά να άναζωογονηθεί, ένw στή λογοτεχνία φαινόμενα παλαιά ένός αίωνα, ή και περισσότερων, άναγεννώνται και ξαναγίνονται παραγωγικά!

Όσα προηγούνται άποδεικνύουν ότι ή ύπαρξη ένός έργου λαϊκής λογοτεχνίας προϋποθέτει μίαν ομάδα που τó δέχεται και τó έπιδιομάζει. Όταν κανείς μελετά τή λαϊκή λογοτεχνία, πρέπει να μñ λησμονεί ποτέ τήν κεφαλαιώδη ιδέα του *προληπτικού έλέγχου τής κοινότητας*. Μεταχειριζόμαστε έπιτηδες τόν όρο *«προληπτικός»*, επειδή όταν εξετάζουμε ένα γεγονός στο χώρο τής λαϊκής λογοτεχνίας, δέν πρόκειται για τó προγενέστερο ως προς τή γένεση ύλικό τής βιογραφίας του, ούτε για τή *«σύλληψη»*, ούτε για τήν έμβρυώδη ζωή, αλλά για τή *«γένεση»* του γεγονότος αυτού και τήν παραπέρα τύχη του.

Οι λαογράφοι, ιδίως οι Σλάβοι, που διαθέτουν ίσως τó πιο ζωντανό και τó πιο πλούσιο λαογραφικό ύλικό τής Ευρώπης, ύποστηρίζουν συχνά τήν έξής θέση: δέν υπάρχει βασική διαφορά άνάμεσα στήν προφορική ποίηση και τή λόγια λογοτεχνία· έχουμε να κάνουμε, και στίς δύο περιπτώσεις, με άναμφίβολα προϊόντα τής άτομικής δημιουργίας. Αυτή ή θέση διέπεται από τήν επίδραση του άπλοίκου ρεαλισμού: ή συλλογική δημιουργία δέν μñ έχει δοθεί ως γεγονός συγκεκριμένης έμπειρίας· έπιπλέον θά ήταν

άπαραίτητο να υποθέσουμε τήν ύπαρξη ένός άτομικού δημιουργού. ένός μσταγωγού. Ένας τυπικός νεογραμματικός, στη γλωσσολογία και τή λαογραφία, ό Usevolod Miller, άποφαινεται ως έξής για τὰ θέματα τής λαϊκής λογοτεχνίας: *«Άπό ποιόν έχουν πλασθεί; Συλλογική δημιουργία του όχλου; Αυτό εδώ όμως είναι ένας άκόμη μύθος, επειδή ή άνθρώπινη έμπειρία δέν έχει παρατηρήσει ποτέ ως τώρα όμοια δημιουργία»*. Έδώ εκφράζεται, χωρίς καμιά άμφιβολία, ή επίδραση που καθμερινούμας περιβάλλοντος. Η λόγια λογοτεχνία, όχι ή προφορική δημιουργία, είναι για μñ ή συνήθης, ή πιο οικεία μορφή δημιουργίας και οι συνήθειες μας έννοιες έπεκτείνονται κατά τρόπο ένωκεντρικό στήν περιοχή τής λαϊκής λογοτεχνίας. Η ώρα τής γένεσης ένός γραμματικού έργου φημίζεται ότι είναι ή στιγμή που άπλώθηκε στο χαρτί από τó σύγγραφέα. Άνάλογα, ή στιγμή που τó προφορικό έργο άντικειμενοποιείται για πρώτη φορά, δηλαδή παράγεται από τó δημιουργό, θεωρείται ως ή ώρα τής γένεσής του· στήν πραγματικότητα τó έργο εγγράφεται στή λαϊκή λογοτεχνία μόνο κατά τή στιγμή που τó δέχεται ή κοινότητα. Αυτοί που ύποστηρίζουν τή θέση του άτομικού χαρακτήρα τής λαϊκής δημιουργίας έχουν τήν τάση να άντικαθιστούν τήν έννοια του *«συλλογικού»* με αυτή του *«άνωνυμου»*. Έτσι, μπορεί κανείς να διαβάσει σε μίαν όνομαστή συλλογή ρωσικών προφορικών ποιημάτων: *«είναι φανερό ότι προκειμένο για ένα τυπικό τραγούδι τó να άγνοούμε ποιός δημιούργησε τó τυπικό, ποιός συνέθεσε τó πρώτο τραγούδι, δέν βρίσκεται σε αντίθεση με τήν ιδέα της άτομικής δημιουργίας»* άποδεικνύει μόνο ότι τó τυπικό είναι τόσο παλιό, ώστε δέν μπορούμε να προσδιορίσουμε ούτε τó δημιουργό, ούτε τή συνθήκες εμφάνισής του παλαιότερου τραγουδιού και του πλέον στενά συνδεδεμένου με τó τυπικό· ότι έπιπλέον εμφανίσθηκε σ' έναν κύκλο όπου ή προσωπικότητα του δημιουργού δέν είχε προκαλέσει κανένα ένδιαφέρον. Έτσι έξηγείται ότι ούτε ή *«μνήμη»*, του διήκρεσε. Η ιδέα τής *«συλλογικής»* δημιουργίας δέν έχει λοιπόν καμιά σχέση μ' αυτή τήν περίπτωση. (M. Speranski). Έχει λησμονηθεί εδώ ότι δέν μπορεί να ύπάρξει τυπικό χωρίς άποδοχή από τήν κοινότητα, ότι αυτό εδώ είναι μία *contradictio in adjecto* και ότι -άκόμη και άν στήν άρχή αυτού ή έκείνου του τυπικού ύπάρξει άτομική έκφραση- ό δρόμος που τή χωρίζει από τó τυπικό, είναι έξισου μακρύς με αυτόν που όδηγεί από τήν άτομική τροποποίηση του λόγου στή γραμματική μεταβολή.

Αυτό που είπαμε για τήν άρχή του τυπικού (ή ένός έργου προφορικής ποίησης) μπορεί να εφαρμοσθεί επίσης στήν εξέλιξη του τυπικού (ή στήν εξέλιξη τής λαϊκής λογοτεχνίας γενικά). Η γλωσσολογία διακρίνει τó μετασχηματισμό τής νόρμας του λόγου από τó γεγονός ότι ένα άτομο εκκλίνει άπ' αυτόν. Αυτή ή διακρίση λοιπόν, που έχει όχι μόνο ποσοτική αλλά και ποιοτική σημασία, είναι άκόμη σχεδόν έντελώς ξένη προς τή λαογραφία.

Ένα από τὰ κύρια χαρακτηριστικά που επιτρέπουν να διακρίνουμε λαϊκή λογοτεχνία και λόγια λογοτεχνία προέρχεται από τήν ίδια τήν έννοια του έργου τέχνης.

Στή λαϊκή λογοτεχνία ή σχέση άνάμεσα στο έργο τέχνης και τήν άντικειμενοποίηση του, δηλαδή τις παραλλαγές αυτού του έργου τέχνης που έχει έρμηνευθεί από διάφορα πρόσωπα, είναι σε όλα τὰ σημεία άνάλογη προς τή σχέση άνάμεσα σε langue και parole. Όπως ή langue, τó έργο λαϊκής λογοτεχνίας είναι ύπερπροσωπικό και έχει μόνο δυναμική ύπαρξη· δέν είναι παρά ένα ά-θροισμα συνθεθειμένο από όρισμένες νόρμες, από όρισμένες παρορμήσεις, ένα σχέδιο τής παράδοσης τή στιγμή που τή ζωογονούν οι έρμηνευτές με τὰ στολιδια τής άτομικής δημιουργίας, όπως τó κάνουν οι παραγωγικοί parole σε σχέση με τή langue². Τό μέτρο που αυτές οι άτομικές καινοτομίες στή langue (ή στή λαϊκή λογοτεχνία) άνταποκρίνονται στις άπαιτήσεις στή κοινότητα και άκολουθούν τήν κανονική εξέλιξη τής langue (ή τής λαϊκής λογοτεχνίας), όλοκληρώνονται και καθίστανται στοιχεία τής

(1) Άς σημειώσουμε ότι όχι μόνο ή παράδοση, αλλά και ή ταυτόχρονη ύπαρξη μορφών ύφους ως έκφραση διαφόρων άναζητήσεων στο έσωτερικό του ίδιου κύκλου είναι σημαντικά πód περιορισμένη στή λαϊκή λογοτεχνία· στήν ποικιλία, δηλαδή, τών μορφών ύφους άντιστοιχεί συχνότατα στή λαϊκή λογοτεχνία ή ποικιλία τών ειδών.

(2) Δέν πρέπει να λησμονούμε - σημειώνει ο [ολοβένος λαογράφος] Murko - ότι οι λαϊκοί τραγουδιστές δέν άπαγγέλλουν όπως έμεις ένα κείμενο παγιωμένο, αλλά δημιουργούν, ως ένα όρισμένο σημείο, άδιάκοπα.

langue (ή στοιχεία του έργου λαϊκής λογοτεχνίας).

Τό γραμματειακό έργο είναι άντικειμενοποιημένο· ύπάρχει συγκεκριμένα, ανεξάρτητα από τόν άνανγώστη, και κάθε άνανγώστης άσχολεΐται άμεσα μ' αυτό. Ο δρόμος του γραμματειακού έργου είναι από τό έργο στόν έρμηνευτή και όχι όπως τό έργο του λαϊκής λογοτεχνίας από έρμηνευτή σέ έρμηνευτή. Μία παλαιότερη έρμηνεία μπορεί, βεβαιότατα, νά λαμβάνεται ύπόψη, αλλά είναι μόνο ένα από τά στοιχεία που επιτρέπουν τήν άποδοχή του έργου, όχι ή μοναδική πηγή της, όπως στή λαϊκή λογοτεχνία. Ο ρόλος ενός έρμηνευτή έργων λαϊκής λογοτεχνίας δέν πρέπει νά έξομιώνεται ούτε μέ τό ρόλο του άνανγώστη, ούτε μέ του άφηγητή γραμματειακών έργων, ούτε έπισης μέ του συγγραφέα τους.

Σέ σχέση μέ τόν έρμηνευτή της λαϊκής λογοτεχνίας, τά έργα παρουσιάζουν ένα στοιχείο της langue, ύπερ-προσωπικό δηλαδή, δοσμένο ανεξάρτητα από τόν έρμηνευτή, που ύποστηρίζει όμως μίαν όρισμένη παραμόρφωση και τήν εισαγωγή μιάς νέας τεχνικής, ποιητικής ή κοινής. Για τό συγγραφέα ενός γραμματειακού έργου, αυτή θά έμφανιζόταν ως στοιχείο της parole· δέν δίδεται a priori, αλλά πραγματοποιείται άτομικά. Τό μόνο δεσδομένο είναι ένα άθροισμα έργων τέχνης τών οποίων ή έπίδραση είναι πρόσκαιρη· τό νέο έργο τέχνης, που οικειοποιείται όρισμένες μορφές, τροποποιεί άλλες και άπορρίπτει όλο τό ύπόλοιπο μέρος, πρέπει νά δημιουργηθεί πάνω στό φόντο που αυτά συνιστούν -φόντο που συντίθεται από τά μορφικά τους στοιχεία- και μετά νά βρει άκρόαση.

Κύρια διαφορά άνάμεσα στή λαϊκή λογοτεχνία και τή λόγια λογοτεχνία: ή μιά άναφέρεται ειδικά στή langue, ή άλλη στήν parole. Έάν άναφερόθουμε στόν εύστοχότατο όρισμό της λαϊκής λογοτεχνίας από τόν Rotblat, ο ποιητής ο ίδιος δέν έχει κανένα λόγο εδω νά θεωρεί τό έργο του ως δικό του, τά έργα άλλων ποιητών της ίδιας κατηγορίας ως ξένα. Είπαμε πιό πάνω ότι ο ρόλος του έλέγχου που άσκειται από τήν κοινότητα είναι διαφορετικός στή λόγια λογοτεχνία και στή λαϊκή. Στήν τελευταία ο έλεγχος είναι έπιτακτικός και συνιστά τόν άναγκασμό όρο για τή γένεση των καλλιτεχνικών έργων. Ο συγγραφέας [γραμματειακών έργων] λαμβάνει περισσότερο ή λιγότερο ύπόψη τις άπαιτήσεις του κοινού, κατά κάποιο τρόπο όμως συμμορφώνεται με αυτές· ή άδιάρρηκτη συγχώνευση του έλέγχου και του έργου, χαρακτηριστική της λαϊκής λογοτεχνίας, άπουσιάζει. Ένα γραμματειακό έργο δέν καθορίζεται εκ τών προτέρων από τόν έλεγχο, δέν μπορεί νά προβλεπεί εκ όλοκλήρου άπ' αυτόν, δέν διαβλέπει παρά κατά προσέγγιση -κατά τρόπο άκριβή και, συγχρόνως, άνακριβή- τις άπαιτήσεις του· δέν λαμβάνει στό ελάχιστο ύπόψη πολυάριθμες έπιθυμίες της κοινότητας. Αυτό που στήν Πολιτική Οικονομία ονομάζεται «παραγωγή κατά τις πωλήσεις» άνακαλεί τή σχέση άνάμεσα στήν λόγια λογοτεχνία και τόν καταναλωτή, ενώ ή λαϊκή λογοτεχνία θά ήταν μάλλον ή «παραγωγή επί παραγγελία».

Η διάσταση άνάμεσα στις άπαιτήσεις του κοινού και σέ ένα γραμματειακό έργο μπορεί νά είναι τό άποτέλεσμα μιάς πλάνης· μπορεί νά προέρχεται από έλεύθερη πρόθεση του συγγραφέα που φροντίζει νά τροποποιήσει τις άπαιτήσεις του κοινού και νά τό άναπαίδευσει στό λογοτεχνικό επίπεδο. Μία τέτοια άπόφαση του συγγραφέα νά επιδράσει στή ζήτηση είναι δυνατό νά μείνει χωρίς άποτέλεσμα. Ο έλεγχος δέν ύποχωρεί άνάμεσα στους κανόνες που θέτει και στό έργο γεννιέται μιά άντινομία. Υπάρχει ή τάση νά έμφανίζονται οι «λαϊκοί δημιουργοί» κατά τό μοντέλο του «προσωπικού ποιητή», ή μετάθεση όμως αυτή είναι άνακριβής. Αντίθετα μέ τόν «προσωπικό ποιητή», ο «λαϊκός ποιητής» -κατά τήν πολύ εύστοχη παρατήρηση του Aitchkov- δέν δημιουργεί «νέο κοινό» και κάθε πρόθεση νά μεταβάλει τό κοινό του είναι ριζικά ξένη: ή άπόλυτη ισχύς του προληπτικού έλέγχου κάνει νά άποτυχαίνει κάθε σύγκρουση άνάμεσα στό έργο και τόν έλεγχο, δημιουργεί έναν ιδιαίτερο τύπο μετόχων στήν ποιητική δημιουργία και άναγκάζει τήν προσωπικότητα νά έγκαταλείψει κάθε άπόπειρα νά κυβερνήσει τόν έλεγχο.

Η λαϊκή λογοτεχνία, έκφραση της άτομικής δημιουργίας: ή τάση νά εξαλειφθεί τό όριο άνάμεσα στήν ιστορία της λογοτεχνίας και τή λαϊκή λογοτεχνία φθάνει εδω στό άπόγειό της. Πι-

στεύουμε όμως, ότι, σύμφωνα μέ όσα προηγοΐνται, πρέπει νά άναθεωρηθεί σοβαρά. Θα έπαναφέρει ή άναθεώρηση αυτή στήν άποκατάσταση της ρομαντικής άντίληψης που πολεμήθηκε σοβαρά από τούς όπαδούς του δόγματός που μόλις άναφέραμε; Χωρίς άμφιβολία, ή διάκριση που έκαναν οι ρομαντικοί θεωρητικοί άνάμεσα στήν προφορική ποίηση και στή λόγια λογοτεχνία, περιέκλειε μίαν δόκκληρη σειρά εύστοχων παρατηρήσεων· οι Ρομαντικοί είχαν δικιο που ύπογράμμιζαν τό συλλογικό χαρακτήρα της προφορικής ποίησης και τήν παρέβαλλαν προς τό λόγο. Κοντά όμως σ' αυτές τις έγκυρες θέσεις, ύπήρχαν στή ρομαντική άντίληψη κάθε είδους προτάσεις που δέν άνθίστανται στή σύγχρονη έπιστημονική κριτική.

Πρώτα - πρώτα, οι ρομαντικοί ύπερτιμούσαν τήν άυτονομία και τό αυθόρμητο της λαϊκής λογοτεχνίας· έπρεπε νά περιμένουμε τις εργασίες τών μεταγενεστέρων γενεών λογίων για νά άναφανεί ή σημασία, στή λαϊκή λογοτεχνία, αυτό που ή σύγχρονη γερμανική Έθνογραφία ονομάζει «καταπεπτωκότα στοιχεία»*. Τό νά άνανγώρισουμε τή σημαντική και ένίοτε άποκλειστική θέση που κατέχουν αυτά τά «καταπεπτωκότα στοιχεία πολιτισμού» μέσα στόν κατάλογο πηγών τών λαϊκών έργων ίσοδυναμεί ίσως μέ τήν κατά τρόπο θεμελιώδη ελάττωση του ρόλου της συλλογικής δημιουργίας στή λαϊκή λογοτεχνία. Είναι, λοιπόν, ελάχιστος. Τά έργα που έχουν παραληφθεί από τή λαϊκή λογοτεχνία από τά άνώτερα στρώματα της κοινωνίας μπορεί νά είναι τά τυπικά προϊόντα της προσωπικής πρωτοβουλίας και της άτομικής δημιουργίας. Τό έρώτημα όμως για τις πηγές ενός έργου λαϊκής λογοτεχνίας τοποθετείται πέρα από τά όρια της λαογραφίας. Κάθε έρώτημα για τις έτερογενείς πηγές προάγει τήν έπιστημονική έρμηνεία μόνο εάν αυτές εξετάζονται από τήν όπτική γωνία του συστήματος τό οποίο είχαν όλοκληρωθεί: στήν περίπτωση που μäs ενδιαφέρει, τό σύστημα αυτό είναι τής λαϊκής λογοτεχνίας. Για τή λαογραφία, ούτε ή γένεση, ούτε ή ύπαρξη τών πηγών -που τοποθετούνται εκτός της λαϊκής λογοτεχνίας- είναι ουσιάδης, αλλά τό γεγονός του δανεισμού, ή έπιλογή και τροποποίηση του δανεισμένου υλικού. Απο αυτή τήν όπτική γωνία, ή πολύ γνωστή θέση: «ο λαός δέν παράγει, άναπαράγει» δέν ισχύει πλέον, γιατί δέν είμαστε σέ θέση νά χαράξουμε ένα άνυπέρβατο όριο άνάμεσα στήν παραγωγή και τήν άναπαραγωγή και νά ίσχυρισόθουμε ότι ή δεύτερη άνήκει σέ κάποιο κατώτερο είδος. Άναπαραγωγή δέν σημαίνει παθητική άποδοχή· μ' αυτή τήν έννοια, δέν ύπάρχει ως προς αυτό καμία βασική διαφορά άνάμεσα στό Molière, διασκευαστή άρχαίων έργων, και τό λαό που, κατά τό Naumann, «φθείρει τό τραγούδι». Η μετάλαση ενός έργου που άνήκει κατά «μνημειακή» τέχνη σέ έργο «πρωτόγονο» είναι έπίσης μιά πράξη δημιουργίας. Η δημιουργία δηλώνεται εδω εξίσου καλά στήν έπιλογή τών καθιερωμένων έργων και στήν εργασία διευθέτησής τους για νά ίκανοποιήσουν άλλες εξεις και άλλες άνάγκες. Οι ύπάρχουσες λογοτεχνικές μορφές καθίστανται, μετά τό πέρασμα τους στή λαϊκή λογοτεχνία, υλικό που τροποποιείται. Με ένα άλλο, σέ δεύτερο πλάνο, ποιητικό περιβάλλον, μίαν άλλη παράδοση και διαφορετική σχέση προς τις καλλιτεχνικές άξεις, τό έργο επιδέχεται νέα έρμηνεία· άκόμη και όποιο μορφικό στοιχείο φαίνεται, σέ μιά πρώτη θεώρηση, νά έχει διατηρηθεί κατά τό δανεισμό, δέν μπορεί νά εξετάζεται ως άναλλοίωτο στό πρότυπο: σ' αυτές τις μορφές τέχνης, κατά τήν έκφραση του Ρώσου έρευνητή Τυπιοπον, έκτελείται μιά μεταβολή λειτουργιών. Από τή λειτουργική όπτική γωνία, χωρίς τήν όποια ή κατανόηση τών καλλιτεχνικών γεγονότων είναι άδύνατη, ένα έργο τέχνης που βρίσκεται εκτός της λαϊκής λογοτεχνίας και τό ίδιο έργο οικειωμένο από τή λαϊκή λογοτεχνία είναι δύο γεγονότα διαφορετικής ουσίας.

Τό ποίημα του Pouchkine Ο Ούσσάρως είναι ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου μέ τόν όποίο οι καλλιτεχνικές μορφές που περνούν από τή λαϊκή στήν λόγια λογοτεχνία και άντιστρόφως αλλάζουν λειτουργία³. Η τυπικά λαϊκή άφήγηση της

(*) Για τή μετάφραση του όρου «valeurs culturelles déchués» (γερμανικά Gesunkenes Kulturgut) και τή σχετική μέ τό θέμα βιβλιογραφία. Βλ. Άλκη Κυριακίδου - Νέστορας, Λαογραφικά Μελετήματα, Όλκος 1975, σ. 118, 253-254, σμ. 22.

(3) Πθλ. Ρ. Bogatyrev, «Stikhvolovenie Pushkina Gussar, ego isto-

συνάντησης ενός ανθρώπου του λαού με τον κόσμο του υπερ-πέραν (ή περιγραφή της διαβολικής κακίας συνιστά το κέντρο της αφήγησης) μεταμορφώθηκε από τον Rouchkine: ο ποιητής λεπτύνει την ψυχολογία των δρώντων προσώπων και δίνει στις πράξεις τους ψυχολογική αιτιολόγηση σε μία σειρά γενικών εϊκώνων. 'Ο κύριος ήρωας –ο Ούσσάρος– και η λαϊκή δεσποδαιμονία περιγράφονται από τον Rouchkine με εύτραπελο ύφος. 'Ο μύθος που χρησιμοποίησε ο Rouchkine είναι λαϊκός' στη μετάπλαση του ποιητή, σε ανταπόδοση, ο λαϊκός τόνος είναι ένα μέσον. Είναι, νά τό πούμε έτσι, αξιοπρόσεκτος. 'Η άπλοϊκή έκφραση του λαϊκού αφήγητή είναι, γιά τόν Rouchkine, ένα στοιχείο παράδοξο πιά στιχουργημένη μορφή. Το ποίημα του Rouchkine επέστρεψε στη λαϊκή λογοτεχνία και παραστάθηκε ξανά σε μερικές παραλλαγές του πλέον καθιερωμένου έργου του ρωσικού λαϊκού θεάτρου, του «'Ο τσάρος Μαξιμιλιανός». Χρησιμοποιεί εδώ, μαζί μέ άλλα έργα που δανείσθηκαν από τή λόγια λογοτεχνία, στό νά κοσμεϊέ τό παρεμβαλλόμενο επεισόδιο' είναι ένα μέρος από τά νούμερα τών πολυποικίλων χωρών και τραγουδιών του διαλείμματος τό όποια παίζει ο ήρωας του επεισοδίου, ο ούσσάρος. 'Η άλαζονική μεγαληγορία του ούσσάρου είναι εξίσου καλά μέσα στό πνεύμα τής τέχνης τών 'θαυματοποιών μέ τήν παράσταση τών ενεργειών του 'Διαβόλου. 'Εννοείται όμως ότι τό χιούμορ του Rouchkine πού τείνει πρός τή ρομαντική είρωνεία, δέν έχει μεγάλη σχέση μέ τή φάρασα τών θαυματοποιών, δηλαδή τό 'Ο τσάρος Μαξιμιλιανός, ή όποια ιδιοποιήθηκε τό ποίημα. 'Ακόμη, στις παραλλαγές όπου τό ποίημα του Rouchkine τροποποιήθηκε σχετικά λίγο, κατανοείται κατά τρόπο εξαιρετικό από ένα κοινό θρεμμένο μέ τή λαϊκή λογοτεχνία – ιδίως όταν τό έκτελούν ήθοιοί του λαϊκού θεάτρου. Στις άλλες παραλλαγές αυτή ή άλλαγή λειτουργίας πραγματοποιείται στην ίδια τή μορφή: ο διάλογος πού υπάρχει στό ποίημα του Rouchkine αφήνεται εύκολα νά μεταθεθεί σε λαϊκούς στίχους και από τό ποίημα σώζεται πλέον μόνο τό θέμα, σχηματοποιημένο, άπογυμνωμένο από αίτιολογήσεις, στό όποιο παρεισφύει μία όλόκληρη σειρά γελοιοποιείας και λογοπαίγνια.

Λογοτεχνία και προφορική ποίηση μπορούν, βεβαίωτα, νά έχουν βαθιά συνδεδεμένες τύχες, ή άμοιβαία επίδρασή τους μπορεί νά υπήρξε διαρκής και έντονη, ή λαϊκή λογοτεχνία μπορεί νά είχε στενότερη σχέση μέ τό ύλικό τής λόγιας λογοτεχνίας και, αντίστροφως, ή προσωπική μέ τό ύλικό τής λαϊκής λογοτεχνίας: δέν έχουμε ώστόσο τό ελάχιστο δικαίωμα νά εξαλείψουμε τό άπόλυτο όριο άνάμεσα στην προφορική ποίηση και τή λογοτεχνία στό όνομα τής γενεαλογίας.

'Αλλο σημαντικό σφάλμα τών Ρομαντικών κατά τόν όρισμό τής λαϊκής λογοτεχνίας – έκτός από τό γεγονός ότι υποστήριζαν τόν αυθόρμητο χαρακτήρα τής: ή θέση ότι μόνο ένας λαός πού άγνοεί τήν ταξική διαίρεση, είδος συλλογικής προσωπικότητας μέ μία ψυχή, μία ιδεολογία, κοινότητα δίχως τήν ελάχιστη άτομική έκφραση τής ανθρώπινης ενέργειας, μπορούσε νά είναι ο δημιουργός τής λαϊκής λογοτεχνίας και ο δράστης τής συλλογικής δημιουργίας. Ξαναβρίσκουμε από τίς μέρες μας, αυτή τήν αδιάρρηκτη σχέση άνάμεσα στην συλλογική δημιουργία και σε μία «πρωτόγονη πολιτιστική κοινότητα» στό Naumann και τούς άπαδούς του, πού συναντούν σε πολλά σημεία τούς Ρομαντικούς. «'Εδώ ο άτομικισμός δέν υπάρχει άκόμη. Δέν πρέπει νά διατάξουμε νά άναζητήσουμε συγκρίσεις στό ζωικό βασίλειο' μάς προσφέρει τίς πλησιέστερες παραλλήλους. 'Η άυθεντική λαϊκή τέχνη είναι τέχνη συλλογική, κατά τόν τρόπο όμως πού οι φωλιές τών χελιδονιών, οι κυψέλες τών μελισσών, τά κελύφη τών σαλιγκαριών είναι προϊόντα μιάς αυθεντικής συλλογικής τέχνης». (H. Naumann, Primitive Gemeinschaftskultur, σ. 190). «'Ολοι είναι κυριευμένοι από ένα πάθος» γράφει επίσης ο Naumann γιά τούς φορείς του κοινωνικού πολιτισμού, «όλοι διανέονται από τίς ίδιες επιθυμίες και τίς ίδιες σκέψεις» (Ibid., σ. 151). Αυτή ή αντίληψη περιέχει ένα συμφυή κίνδυνο στό γεγονός ότι συμπεραίνει άμεσα από μία κοινωνική εκδήλωση μία νοητική ιδιότητα: έτσι π.χ. από ιδιότητες μιάς γλωσσικής μορφής συμπεραίνει ιδιότητες τής σκέψης. ('Ο κίνδυνος ενός τέτοιου ταυτισμού άποδείχθηκε έξοχα σ' αυτή τήν περίπτωση από τόν Anton Marty). Το ίδιο συμβαίνει και στην έθνογραφία: ή μοναδική κυριαρχία του

συλλογικού νου δέν είναι καθόλου ο άναγκαίος όρος τής συλλογικής δημιουργίας, άν και παρέχει ένα ιδιαίτερα εύνοϊκό έδαφος στην τελειότερη πραγματοποίηση τής συλλογικής δημιουργίας. Δέν είναι διόλου ξένος, σ' έναν πολιτισμό έμποτισμένο από τόν άτομικισμό. 'Αρκεί νά σκεφθούμε τά άνέκδοτα πού διαδίδονται στους συγχρόνους καλλιεργημένους κύκλους, τίς φήμες και τίς φήμες, τή δεσποδαιμονία και τό σχηματισμό μύθων, τίς κοινωνικές συνήθειες και τή μόδα. 'Εξάλλου, οι Ρώσοι έθνογράφοι πού μελέτησαν τά χωριά τής έπαρχίας τής Μόσχας θά μπορούσαν έπίσης νά πούν πολλά πράγματα γιά τή σχέση πού υπάρχει άνάμεσα σε ένα πλούσιο και ενεργό κατάλογο στοιχείων λαϊκής λογοτεχνίας και μία μεγάλη κοινωνική, οικονομική, ιδεολογική, μάλλον ήθική διάκριση του άγροτικού βίου.

'Η ύπαρξη προφορικής ποίησης (ή λογοτεχνίας) έχει μιάν εξήγηση συγχρόνως ψυχολογική και, γιά μεγάλο μέρος, λειτουργική. 'Ας συγκρίνουμε γιά παράδειγμα τήν ταυτόχρονη ύπαρξη τής προφορικής ποίησης και τής λογοτεχνίας στους καλλιεργημένους ρωσικούς κύκλους του 16ου και του 17ου αι. 'Η λογοτεχνία έκπληρωνε εδώ όρισμένες πολιτιστικές λειτουργίες, ή προφορική ποίηση άλλες. Σε άστικό κύκλο, ή λόγια λογοτεχνία, φυσικά, υπερέχει τής λαϊκής λογοτεχνίας, ή «κατά τίς πωλήσεις παραγωγή» τής «παραγωγής επί παραγγελιά» ή προσωπική όμως, ποίηση ως κοινωνικό γεγονός είναι τόσο ξένη γιά τό συντηρητικό χωριό όσο ή «κατά τίς πωλήσεις» παραγωγή.

'Η άποδοχή τής θέσης ότι ή λαϊκή λογοτεχνία είναι έξωτερική τής συλλογικής δημιουργίας τοποθετεί τή λαογραφία άπέναντι σε μία σειρά πρακτικών καθηκόντων. Είναι άναμφίβολο ότι ή μετάθεση τών μεθόδων και τής όρολογίας πού άποκτήθηκαν κατά τήν πραγμάτευση τής ιστορίας τής λογοτεχνίας στην περιοχή τής λαογραφίας έβλαψε συχνά τή άνάλυση τών μορφών τής λαϊκής τέχνης. 'Εχει ιδιαίτερα υποτιμηθεί ή διαφορά ενός γραπτού λογοτεχνικού κειμένου από τήν καταγραφή ενός έργου λαϊκής λογοτεχνίας. 'Η καταγραφή αυτού του έργου άναγκαστικά τό παραμορφώνει και τό κάνει νά περνά σε διαφορετική κατηγορία.

Θά ήταν άνάμνηξη άνομοιων πραγμάτων νά μιλούμε γιά τίς ίδιες μορφές είτε πρόκειται γιά τή λαϊκή είτε γιά τήν λόγια λογοτεχνία. 'Εται π.χ. ο όρος «στίχος» πού, σε μία πρώτη θεώρηση, μοιάζει νά έχει τήν ίδια σημασία και στις δύο, καλύπτει στην πραγματικότητα δύο πράγματα ριζικά διάφορα στό λειτουργικό επίπεδο. 'Οξυδερκής έρευνητής του style oral rythmique⁶, ο Marcel Jousse ως τόσο σημαντική ώστε φυλάει τή χρήση τών όρων «στίχος» και «ποίηση» γιά τή λογοτεχνία, ενώ χρησιμοποιεί γιά τήν προφορική δημιουργία τίς σχετικές όνομασίες «ρυθμικό σχήμα» και «προφορική τεχντροπία» μέ σκοπό νά άποφύγει τήν εισαγωγή σ' αυτούς τούς όρους, κατά τήν άνάγνωση, του συνήθους λογοτεχνικού περιεχομένου. Δείχνει κατά τρόπο σχολαστικό τή μνημοτεχνική λειτουργία τέτοιων «ρυθμικών σχημάτων». 'Ιδού πώς ο Jousse έρμηνεύει τή ρυθμική προφορική τεχντροπία σ' έναν «milieu de recitateurs encore spontanés⁷»: «Μπορούμε νά φαντασθούμε μία γλώσσα τής όποίας οι διακόσιες ή τριακόσιες στιχουργημένες φράσεις, τά τετρακόσια ή πεντακόσια ρυθμικά σχήματα θά ήταν τύποι καθορισμένοι γιά πάντα, μεταδιδόμενοι χωρίς μετατροπή μέ τήν προφορική παράδοση: ή προσωπική επινόηση θά συνίστατο από κεί και πέρα μέ αυτά τά ρυθμικά σχήματα ως πρότυπα, στην δημιουργία κατά τήν εικόνα τους, μέ τά προϋποτιθέμενα κλισέ ως άναστολές, άλλων ρυθμικών σχημάτων παρόμοιας μορφής, μέ τόν ίδιο ρυθμό, τήν ίδια δομή (...) και, στό μέτρο του δυνατό, τήν ίδια αίσθηση⁸». 'Εδώ βρίσκεται σαφώς καθορισμένη ή σχέση άνάμεσα στην προφορική παράδοση και τόν άυτοσχεδιασμό, άνάμεσα στην langue και τήν parole στην προφορική ποίηση. 'Ο στίχος, ή στροφή και οι άκόμη πιο περιπλοκές δομές σύνθεσης είναι, στην λαϊκή λογοτεχνία, ένα

chnicki i ego vlijanie na narodnuju slovesnost!», Ocherki po roélike Dushkina (Berlin, 1923) pp. 147-195.

(6) Γαλλικά στό κείμενο (έλλ.=ρυθμική προφορική τεχντροπία).

(7) Γαλλικά στό κείμενο (έλλ.=κύκλος αυθόρμητων άκόμη αφήγητων).

(8) Etudes de Psychologie linguistique (Paris, 1925) p. 108 (στην πραγματικότητα πρόκειται γιά παράθεμα από τό Hain tenu mérinas του Jean Paulhan (Paris, 1913) pp. 52-53).

ισχυρό έρρεισμα τής παράδοσης (αυτό βρίσκεται σέ στενή σχέση μέ τό προηγούμενο συμπέρασμα) και ένα άποτελεσματικό μέσον τής τεχνικής του άυτοσχεδιασμού⁵.

Η τυπολογία των μορφών τής λαϊκής λογοτεχνίας πρέπει νά πραγματοποιείται άνεξάρτητα από τήν τυπολογία των μορφών τής λόγιας λογοτεχνίας. Ένα από τά πλέον έπίκαιρα προβλήματα τής γλωσσολογίας είναι νά συστήσει μία φωνολογική και μορφολογική τυπολογία. Γίνεται κατανοητό πλέον ότι υπάρχουν γενικοί νόμοι δομής που δέν παραβαίνουν οι γλώσσες: άποκαλύπτεται ότι ή ποικιλία των φωνολογικών και μορφολογικών δομών είναι περιορισμένη και μπορεί νά άναχθει σ' ένα σχετικά μικρό αριθμό βασικών τύπων. Αυτό προέρχεται από τό γεγονός ότι ή ποικιλία των μορφών τής συλλογικής δημιουργίας είναι περιορισμένη. Η parole επιτρέπει μεγαλύτερη ποικιλία τροποποιήσεων από τή langue. Μπορούμε νά παραβάλουμε μέ αυτές τις διαπιστώσεις της συγκριτικής γλωσσολογίας τήν ποικιλία θεμάτων που χαρακτηρίζει τή λόγια λογοτεχνία και τόν περιορισμένο κατάλογο των θεμάτων των άφηγήσεων στη λαϊκή λογοτεχνία. Αυτός ο περιορισμένος χαρακτήρας δέν εξηγείται ούτε από τήν κοινότητα των πηγών ούτε από τήν κοινότητα του ψυχισμού ή των έξωτερικών περιστάσεων. Άνάλογα θέματα εμφανίζονται κατά τους ίδιους γενικούς νόμους ποιητικής σύνθεσης. Αυτοί οι νόμοι είναι, όπως οι νόμοι των δομών τής γλώσσας, περισσότερο ομοίμορφοι στο επίπεδο τής συλλογικής δημιουργίας άπ' ό,τι στο επίπεδο τής άτομικής.

Τό πιο επείγον καθήκον τής συγχρονικής λαογραφίας είναι νά χαρακτηρίσει τό σύστημα των καλλιτεχνικών μορφών που συνιστούν τό σύγχρονο κατάλογο μιάς όρισμένης κοινότητας - χωριού, επαρχίας, έθνικής μονάδας. Σ' αυτό τό έργο πρέπει νά ληφθούν υπόψη, άνάμεσα στα άλλα, ή άμοιβαία σχέση των μορφών μέ τό έσωτερικό του συστήματος, ή ιεραρχία τους, ή διάκριση άνάμεσα στις παραγωγικές μορφές και σ' αυτές που έχουν χάσει τήν παραγωγική τους ικανότητα. Στόν κατάλογο των μορφών τής λαϊκής λογοτεχνίας διακρίνονται όχι μόνο έθνογραφικές και γεωγραφικές ομάδες, αλλά και ομάδες που χαρακτηρίζονται από τό φύλο (λαϊκή λογοτεχνία του άρσενικού και του θηλυκού φύλου), τήν ηλικία (παιδιά, νεολαία, γέροντες), τό επάγγελμα (βοσκοί, ψαράδες, στρατιώτες, ληστές κτλ). Στό μέτρο που οι επαγγελματικές ομάδες παράγουν οι ίδιες τή λαϊκή λογοτεχνία, αυτοί οι κύκλοι μπορούν νά παραβληθούν προς τις επαγγελματικές διαλέκτους. Υπάρχει λοιπόν λαϊκή παραγωγή που άνήκει βέβαια σέ μιάν όρισμένη επαγγελματική ομάδα, προορίζεται όμως για καταναλωτές εκτός τής ομάδας. Η παραγωγή προφορικής ποίησης είναι στην περίπτωση αυτή ένα από τά επαγγελματικά διακριτικά σήματα τής ομάδας. Έτσι, π.χ. σέ ένα μεγάλο μέρος τής Ρωσίας τά θρησκευτικά ποιήματα έρμηνεύονται σχεδόν άποκλειστικά από τους kalici retexhozie - πλανώμενους ζητιάνους συνασπισμένους σέ ειδικά άδελφάτα. Η άπαγγελία των θρησκευτικών ποιημάτων είναι μία από τις κύριες πηγές του είσοδήματός τους. Άνάμεσα σ' ένα τέτοιο παράδειγμα πλήρους διαχωρισμού του παραγωγού και του καταναλωτή και στην αντίθετη περίπτωση, όπου σχεδόν όλη ή κοινότητα είναι παραγωγός και καταναλωτής (παροιμίες, άνέκδοτα, Schaderhüpfel⁵, μερικά είδη τελετουργικών ή μη τελετουργικών τραγουδιών) υπάρχει μιά ολόκληρη ποικιλία ενδιάμεσων τύπων. Σ' έναν όρισμένο κύκλο έμφανίζεται μιά ομάδα προικισμένων προσώπων που κάνει περισσότερο ή λιγότερο μονοπώλιο της τήν παραγωγή ενός τύπου ενός είδους λαϊκής λογοτεχνίας (π.χ. παραμυθιών). Δέν είναι επαγγελματίες και ή ποιητική παραγωγή δέν συνιστά τήν κύρια άπασχόλησή τους, δέν συνιστά πηγή του είσοδήματός τους: είναι μάλλον έρασιτέχνες που ασχολούνται μέ τήν ποίηση στις ώρες τής άργίας τους. Έδώ δέν μπορούμε νά διαπιστώνουμε πλήρη ταύτιση παραγωγού και καταναλωτή δέν υπάρχει όμως έπίσης πλήρης διαχωρισμός. Τό όριο είναι άβέβαιο. Υπάρχουν άνθρωποι που είναι περισσότερο ή λιγότερο άφηγητές, συγχρόνως όμως και άκροατές. Ο έρασιτέχνης - δημιουργός γί-

(5) Ο G. Gesemann δίνει ένδιαφέρουσες ένδειξεις για τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής τής τεχνικής του άυτοσχεδιασμού στη μελέτη του «Kompositions schema und heroisch - epische Stilisierung», στο Studien zur süd - slawischen Volksepik (Reichenberg, 1926).

(ζ) Τραγούδι χωρικών τής Βαυαρίας.

νεται εύκολα καταναλωτής, και αντίστροφως.

Ἡ προφορική ποιητική δημιουργία παραμένει ακόμη και στήν περίπτωση διαχωρισμοῦ παραγωγῶν και καταναλωτῶν συλλογική· ὁμως, ἐκτός ἀπό αὐτό, τό συλλογικό· ἔχει ἐδῶ ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ἐμφανίζει μία κοινότητα παραγωγῶν και ὁ «προληπτικός» ἔλεγχος εἶναι ἐδῶ περισσότερο ἀνεξάρτητος ἀπό τόν καταναλωτή ἀπ' ὅσο στήν περίπτωση ταύτισης δημιουργοῦ και καταναλωτῆ· στήν τελευταία ὁ ἔλεγχος λαμβάνει ἐξίσου ὑπόψη τά ἐνδιαφέροντα τῆς παραγωγῆς και τῆς κατανάλωσης.

Σέ μία μόνο περίπτωση ἡ προφορική ποίηση, διατηρώντας τά χαρακτηριστικά πού τήν κάνουν προφορική, βγαίνει ἀπό τά ὅρια τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας και παύει νά εἶναι συλλογική δημιουργία: ὅταν μία κοινότητα μέ ἰσχυρή συγκρότηση ἐπαγγελματιῶν, πού κατέχουν μία σταθερή παράδοση, φέρεται πρὸς ὀρισμένη ποιητική παραγωγή μέ τέτοιο σεβασμό πού ἀγωνίζεται μέ ὅλα τά μέσα νά τή συντηρήσει χωρίς τήν ἐλάχιστη τροποποίηση. Μιά ὀλόκληρη σειρά ἱστορικῶν παραδειγμάτων ἀποδεικνύει ὅτι τοῦτο εἶναι περισσότερο ἢ λιγότερο δυνατό. Ἔτσι, βεδικοί ὕμνοι μεταδόθηκαν μέσω τῶν αἰῶνων ἀπό ἱερωμένους – ἀπό στόμα σέ αὐτί, «σέ κάνιστρα», κατὰ τή βουδδική ὁρολογία. Ὅλες οἱ προσπάθειες ἔτειναν σ' αὐτό γιά νά μήν παραμορφωθοῦν τά κείμενα· ἡ τροποποίηση συνίστατο μόνο σέ μερικές ἀσήμαντες και περιθωριακές καινοτομίες. Ἐκεῖ ὅπου ὁ ρόλος τῆς κοινότητας συνίσταται μόνο στή διατήρηση ἑνός ποιητικοῦ ἔργου ὑψωμένου στή θέση ἀπαρβίαστου κανόνα, δέν ὑπάρχει πλέον δημιουργικός ἔλεγχος, οὔτε αὐτοσχεδιασμός, οὔτε συλλογική δημιουργία.

Ὅπως τά ἐξηρητημένα ἀπό τίς μορφές ὄρια τῆς προφορικῆς ποίησης, μποροῦμε ἐπίσης νά ἐξετάσουμε τά ὅρια τῆς λογοτεχνίας. Ἡ ἐνέργεια τῶν ἀνωνύμων συγγραφέων και τῶν ἀπομιμητῶν τοῦ Μεσαίωνα, χωρίς νά ἐξέρχεται ἀπό τήν περιοχή τῆς λογοτεχνίας, ἔχει π.χ. μερικά χαρακτηριστικά πού τήν πλησιάζουν ἐνμέρει στήν προφορική ποίηση: ὁ ἀπομιμητής μεταχειρίζεται ἀρκετά συχνά τό ἔργο πού ἀπομιμοῦνταν ὡς ἓνα ὑλικό ἀνάμεσα στά ἄλλα, ἐπιδεικτικό διασκευῆς. Ὅσοσδήποτε ὁμως και νά εἶναι ὁ ἀριθμός τῶν ἐνδιαμέσων φαινομένων πού τοποθετοῦνται στό ὄριο τῆς ἀτομικῆς και τῆς συλλογικῆς δημιουργίας, ἐμεῖς δέν θά ἀκολουθήσουμε, παρόλα αὐτά, τό παράδειγμα τοῦ σοφιστῆ ἐκείνου μέ τήν εὐτελή φήμη πού βασανίζονταν νά γνωρίσει πόσους κόκκους ἄμμου θά ἔπρεπε νά ἀφαιρέσει ἀπό τό σωρό γιά νά παῦσει νά ὑπάρχει σωρός. Ἀνάμεσα σέ δύο ὀποιεσδήποτε γειτονικές πολιτιστικές περιοχές ὑπάρχουν πάντοτε μεθοριακές και μεταβατικές ζῶνες. Αὐτό δέν μᾶς ἐπιτρέπει καθόλου νά ἀρνηθοῦμε τήν ὑπαρξη δύο διακεκριμένων περιοχῶν και τό γόνιμο χαρακτήρα τοῦ διαχωρισμοῦ τους.

Ἐάν ἄλλοτε ἡ προσέγγιση τῆς λαογραφίας και τῆς ἱστορίας τῆς λογοτεχνίας ἐπέτρεψε νά διευκρινισθοῦν μία ὀλόκληρη σειρά ζητημάτων γενετικῆς κατηγορίας, ὁ διαχωρισμός τῶν δύο ἐπιστημῶν και ἡ ἀποκατάσταση τῆς αὐτονομίας τῆς ἐπιστήμης τῆς λαογραφίας θά διευκολύνουν πιθανῶς τήν ἐξήγηση τῶν λειτουργιῶν τῆς λαϊκῆς λογοτεχνίας και τήν ἀποκάλυψη τῶν δομικῶν τῆς βάσεων και τῶν ιδιαίτερων τῆς χαρακτηριστικῶν.